

СТРАТЕГІЧНИЙ ПРІОРИТЕТ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ВОЛИНІ: КОМПЛЕКСНЕ ВИКОРИСТАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ СИРОВИНИ

STRATEGIC PRIORITY OF THE AGRARIAN SECTOR DEVELOPMENT IN VOLHYNIA: INTEGRATED USE OF AGRICULTURAL RAW MATERIALS

Денис ШМАРОВ,
аспірант, Луцький національний
технічний університет

Denys SHMAROV,
post-graduate student,
Lutsk National Technical University

• У статті проаналізовано зрушення в структурі виробництва продукції сільськогосподарства у Волинській області у 1990-2016 роках. Встановлено, що господарства населення, незважаючи на зміцнення позицій великотоварних виробництв в останні роки, залишаються основними виробниками продукції як рослинництва, так і тваринництва. Виявлено, що у 2016 році порівняно з 2010 у структурі операційних витрат сільськогосподарських підприємств питома вага матеріальних витрат збільшилася, що негативно вплинуло на рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Обґрунтовано, що основним пріоритетом розвитку аграрного сектора Волинської області в сучасних умовах є підвищення рівня комплексності розвитку як сільськогосподарства, так і переробно-харчових виробництв.

• The article analyzes the changes in the structure of agricultural products production in Volhynia in 1990-2016. It has been established that the population's businesses, despite the rise of large commodity productions in recent years, remains the main producers of both plant and animal products. It has been revealed that in 2016 compared to 2010 the share of material costs increased within the structure of operating expenses of agricultural enterprises, which negatively affects the level of competitiveness of agricultural products. It has been substantiated that the main priority for the agrarian sector development in Volhynia under the current conditions is to increase the level of integrity of development of both agriculture and food production and processing industries.

Постановка проблеми. Особливостями розвитку аграрного сектору економіки Волинської

області є те, що сільськогосподарська спеціалізація окремих адміністративних районів тривалий період визначалася природно-кліматичними та природно-ресурсними умовами ведення сільськогосподарського виробництва у Поліській та Лісостеповій зоні, що й визначало структуру локальних агропромислових комплексів. Також значні площі сільськогосподарських угідь було залучено в продуктивний господарський оборот завдяки здійсненню масштабних осушувальних меліорацій. Перераховані фактори великою мірою вплинули на спеціалізацію господарського комплексу Волинської області в умовах планової економіки та запрограмували розвиток аграрного сектору цього регіону ще за часів незалежності. Прикметною рисою сільськогосподарського виробництва в 90-х роках минулого століття була відмова в деяких адміністративних районах від традиційної сільськогосподарської спеціалізації у зв'язку з поглибленням стагнаційних процесів та з необхідністю виробництва продукції, яка була менш ресурсномісткою та відповідала запитам ринкової кон'юнктури на той час. У результаті відмови від традиційної сільськогосподарської спеціалізації в аграрному секторі Волині виникли певні диспропорції, подолання яких вимагає реалізації комплексу пріоритетів розвитку окремих сегментів аграрного сектору за умов суттєвого нарощення обсягів інвестиційного забезпечення реалізації проектів модернізації та реконструкції матеріально-технічної бази та інфраструктури сільськогосподарського виробництва.

Аналіз останніх досліджень. Обґрунтуванню пріоритетних напрямів розвитку аграрного сектору Волині за умов наявності комплексу фінансових, інституціональних та екологічних обмежень присвячено праці П.Борщевського,

В.Голяна, В.Заремби, Ю.Фесіни та інших [1-5]. У роботах аналізується наявний природно-ресурсний потенціал розвитку сільськогосподарського виробництва та пропонуються механізми його використання шляхом відновлення традиційних для цього регіону галузей сільськогосподарського виробництва, впровадження сучасних технологій розвитку рослинництва й тваринництва, а також на основі екологічного реінжинірингу систем землеробства й переробки сільськогосподарської сировини. З урахуванням напрацювань вітчизняних вчених у попередні роки та виходячи з останніх трендів функціонування світового ринку сільськогосподарської сировини одним із пріоритетних стратегічних напрямів розвитку аграрного сектора Волині є підвищення рівня комплексності використання сільськогосподарської сировини. Це упередить процеси марнотратного використання матеріально-технічної субстанції сільськогосподарського ресурсу та дозволить усунути структурні перегини між рослинництвом і тваринництвом.

Цілі статті. Метою статті є обґрунтування стратегічного пріоритету розвитку аграрного сектора Волинської області виходячи з наявних структурних перегинів у сільському господарстві та у зв'язку з необхідністю підвищення рівня комплексності використання сільськогосподарської сировини.

Виклад основного матеріалу. За останні десятиліття аграрний сектор Волині зазнав значних інституціональних та структурних трансформацій, що відповідним чином вплинуло на спеціалізацію адміністративних районів як Поліської, так і Лісостепової зони. У часовому відрізку 1990-2016 років зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва й тваринництва відбувалося в 90-х роках минулого століття, що було пов'язано із стагнацією національної економіки у зв'язку із структурною, системною та циклічною кризами. Зокрема, у 2000 році порівняно з 1990 обсяги продукції рослинництва зменшилися на 1,5 млрд грн, обсяги продукції тваринництва – на 2,2 млрд грн (рис. 1).

Це негативним чином відобразилося на відтворювальних пропорціях розвитку аграрного сектора та призвело до згортання окремих видів сільськогосподарського виробництва в цілому. З 2000 року і до 2010 в цілому спостерігалось збільшення обсягів виробництва продукції рослинництва й тваринництва всіма категоріями господарств. Якщо у 2005 році було вироблено продукції рослинництва на суму 2,7 млрд грн, то у 2016 – на суму 3,8 млрд грн.

Натомість обсяги виробництва продукції тваринництва у 2005 році становили 2,3 млрд грн, у 2016 – 2,7 млрд грн. Висхідна тенденція у виробництві продукції рослинництва й тваринництва пов'язується з поступовою розбудовою інфраструктури аграрного ринку та сприятливою

кон'юнктурою на світових ринках для вітчизняних сільгоспвиробників.

Незважаючи в цілому на позитивні зрушення в аграрному секторі Волинської області в останні роки, мають місце певні перегини як у структурі посівних площ традиційних для цього регіону сільськогосподарських культур, так і в динаміці поголів'я великої рогатої худоби, що супроводжується певними економічними втратами та деструктивними екологічними екстерналіями.

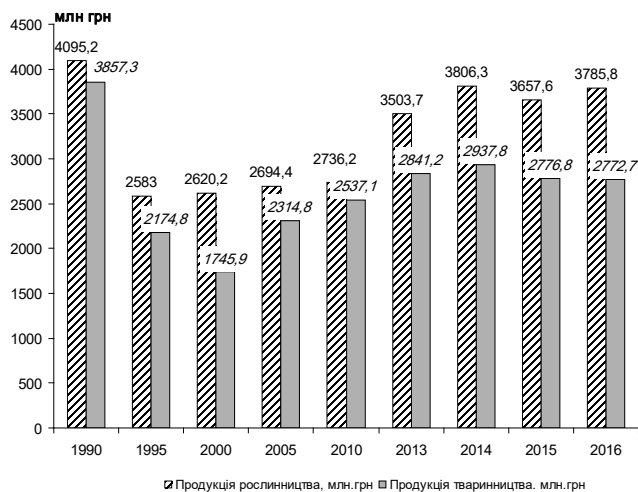

Рис. 1. Виробництво продукції рослинництва та тваринництва у Волинській області (розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області)

Домінування в Поліських адміністративних районах супіщаних та дерново-підзолистих ґрунтів створювало сприятливі умови для вирощування жита, що давало можливість виробляти важливу складову продовольчого запасу країни. Зокрема, у 1990 році посівна площа жита становила 58 тис. га, у 2000 році – 66,8 тис. га, у 2005 – 57,5 тис. га, у 2010 – 29 тис. га, а у 2016 – 26 тис. га (рис. 2).

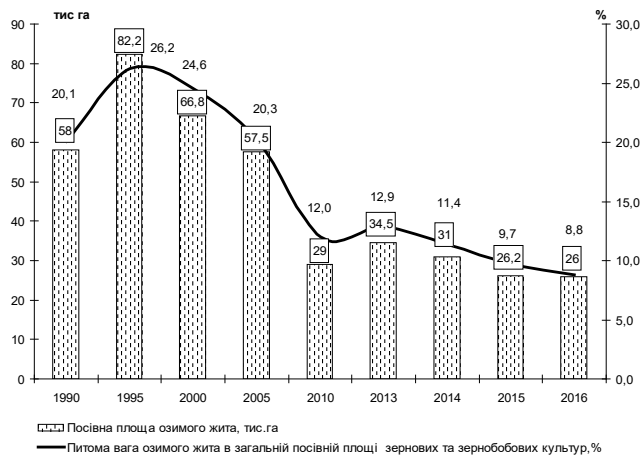

Рис. 2. Посівна площа озимого жита у Волинській області (розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області)

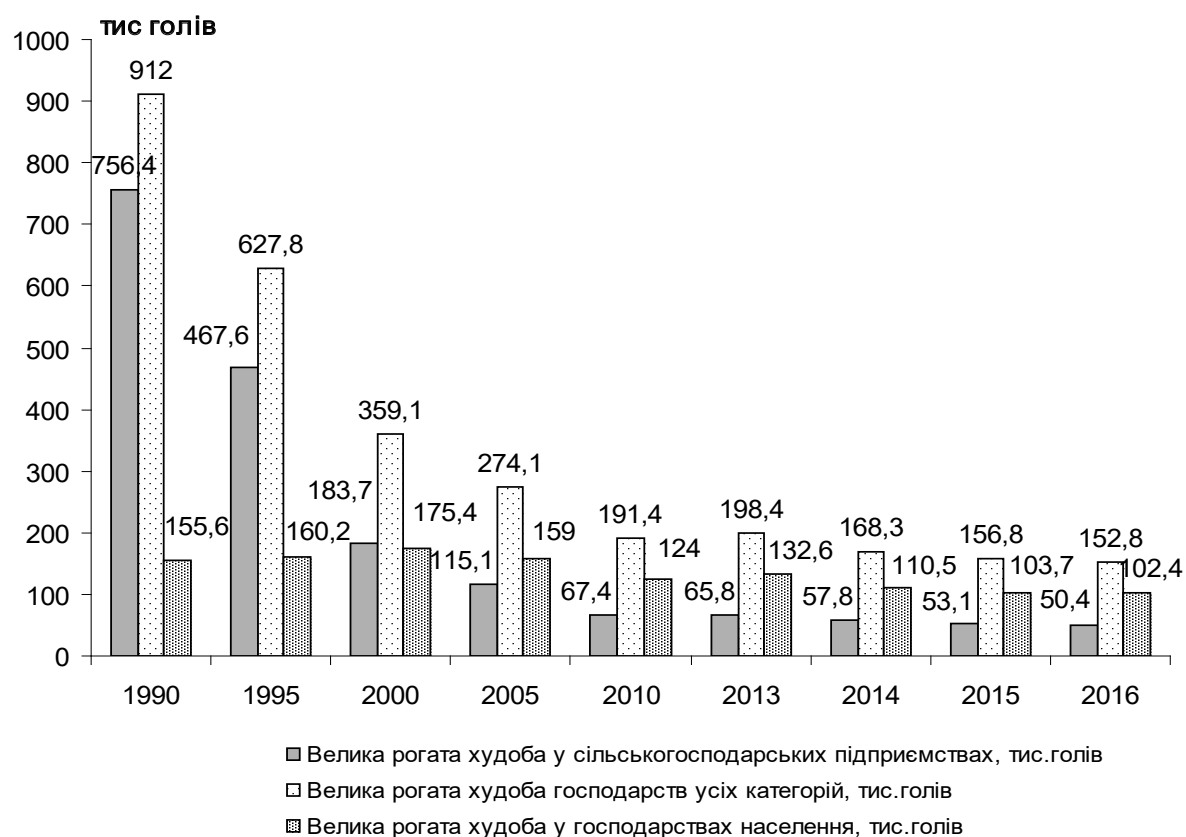

Рис. 3. **Поголів'я великої рогатої худоби у Волинській області** (розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області)

Тобто у 2016 році порівняно з 1990 зменшення посівної площі жита відбулося більш ніж у 2 рази, що свідчить про недостатній рівень дотримання вимог сільськогосподарської спеціалізації відповідно до природно-кліматичних умов, а також у зв'язку з втратою потенційних можливостей зміцнення власних ніш на світовому ринку зернових.

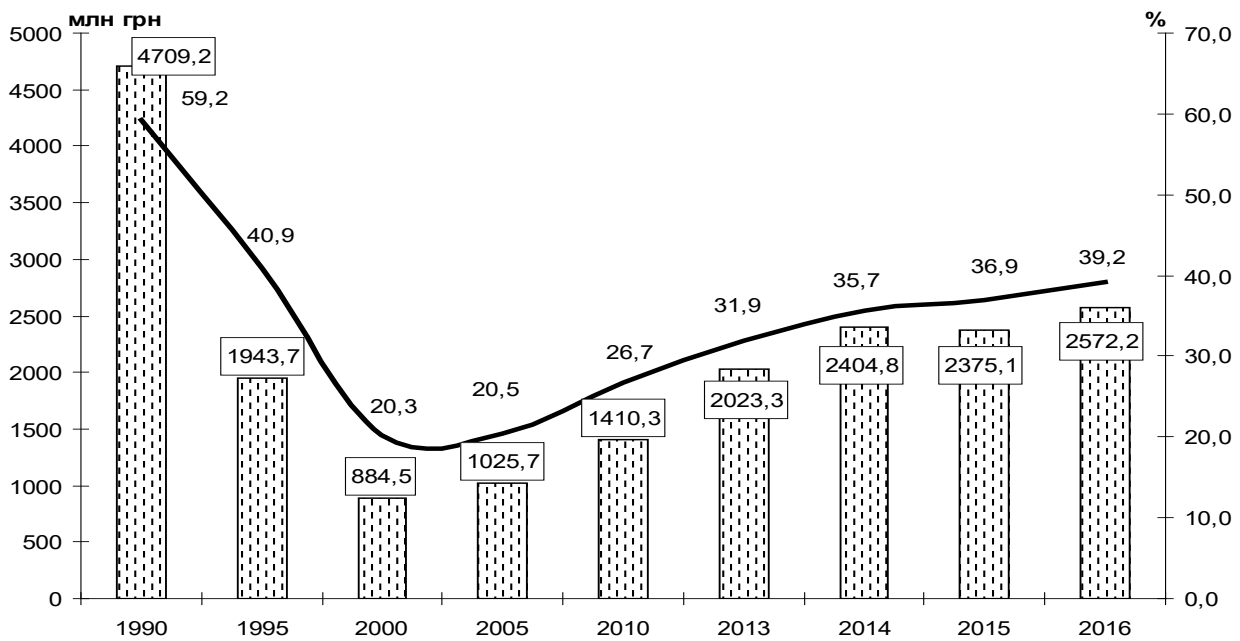
Негативним явищем розвитку аграрного сектору економіки Волинської області є скорочення поголів'я великої рогатої худоби в цілому та в окремих категоріях господарств. Якщо у 1990 році поголів'я ВРХ у всіх категоріях господарств становило 912 тис. голів, у 2000 році – 359,1 тис. голів, у 2010 – 191,4 тис. голів, то у 2016 – 152,8 тис. голів (рис. 3). Тобто у 2016 порівняно з 1990 поголів'я ВРХ в усіх категоріях господарств скоротилося в 5,9 рази; у сільськогосподарських підприємствах – у 15 разів; у господарствах населення – у 1,5 рази.

У 2016 році порівняно з 1990 змінилася роль і значення сільськогосподарських підприємств у виробництві продукції сільського господарства, що пов'язано з масштабними інституціональними зрушеннями та кризовими явищами в національній економіці. Зокрема, у 1990 сільськогосподарськими підприємствами було вироблено продукції сільського господарства на

суму 4,7 млрд грн, у 2000 році – 0,9 млрд грн, у 2010 – 1,4 млрд грн, а у 2016 – 2,6 млрд грн (рис. 4).

З огляду на природно-кліматичні умови розвитку сільськогосподарського виробництва Волинської області, ускладненість землеробства в зоні осушувальних меліорацій та традиції ведення сільськогосподарського виробництва в цьому регіоні господарства населення є основною інституціональною ланкою виробництва продукції сільського господарства в цілому. Так, у 1990 році господарствами населення було вироблено продукції сільського господарства на суму 3,2 млрд грн, у 2000 – 3,5 млрд грн, у 2010 – 3,9 млрд грн, а у 2016 – майже 4 млрд грн (рис. 5).

У зв'язку з коливаннями обсягів виробництва продукції сільського господарства, виробленої господарствами населення, змінювалася й питома вага цієї категорії господарств у загальному обсязі продукції сільського господарства. Зокрема, в 1990 році господарствами населення було вироблено 40,8% продукції сільського господарства, у 2000 – 79,7%, у 2005 – 79,5%, у 2010 – 73,3%, а у 2016 – 60,8%. Незважаючи на те, що порівняно з початком 2000 років у 2016 році питома вага продукції сільського господарства, вироблена господарствами на-

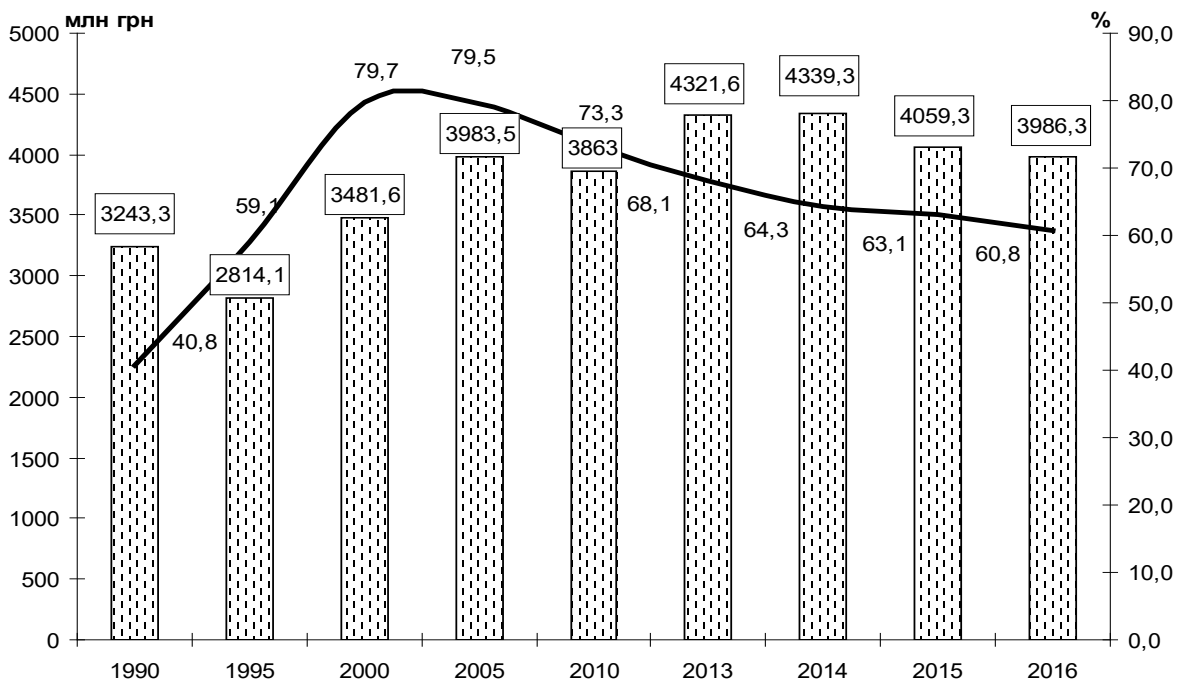
 Продукція сільського господарства, яка вироблена сільськогосподарськими підприємствами, млн.грн.
 Питома вага продукції сільського господарства, виробленої сільськогосподарськими підприємствами, в загальному обсязі продукції сільського господарства, %

Рис. 4. **Виробництво продукції сільського господарства сільськогосподарськими підприємствами у Волинській області** (розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області)

 Продукція сільського господарства, яка вироблена господарствами населення, млн.грн.
 Питома вага продукції сільського господарства, виробленої господарствами населення, в загальному обсязі продукції сільського господарства, %

Рис. 5. **Виробництво продукції сільського господарства у Волинській області господарствами населення** (розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області)

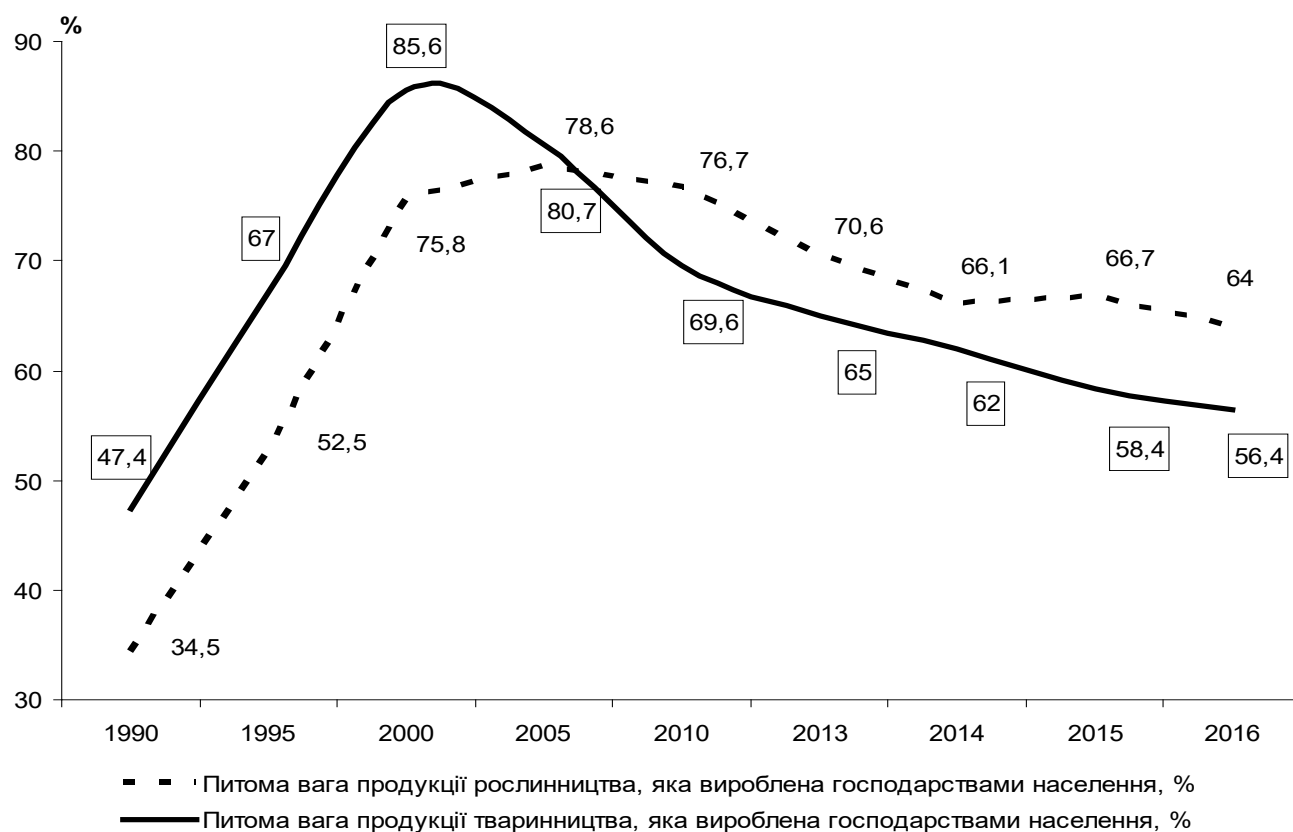

Рис. 6. **Виробництво продукції рослинництва й тваринництва господарствами населення у Волинській області** (розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області)

селення, в загальному обсязі продукції сільськогосподарства суттєво зменшилася, сільські домогосподарства й надалі були основним виробником сільськогосподарської продукції у Волинській області в цілому.

Високий відсоток виробництва продукції господарствами населення на початку 2000-х років пов'язується з тим, що саме у 90-х роках великотоварні сільськогосподарські виробництва зазнали найбільш деструктивного впливу у зв'язку з поглибленням економічної стагнації.

Господарства населення виробляють найбільшу питому вагу продукції як рослинництва, так і тваринництва. Якщо у 1990 році господарства населення виробляли 47,4% продукції тваринництва та 34,5% продукції рослинництва, то у 2000 відповідні показники становили 85,6% та 75,8% (рис. 6).

З 2000 року і до 2016 відбулося поступове зменшення питомої ваги продукції рослинництва й тваринництва, яка вироблялася в секторі господарств населення. Зокрема, у 2016 році 64% продукції рослинництва та 56,4% продукції тваринництва вироблялося господарствами населення. Зменшення питомої ваги продукції рослинництва й тваринництва, які вироблялися господарствами населення, пов'язується із зміцненням позицій сільсько-

господарських підприємств, особливо тих, які спеціалізуються на вирощуванні зернових та виробництві м'яса птиці.

Негативною тенденцією в розвитку сільськогосподарства Волині можна вважати зрушення в структурі операційних витрат сільськогосподарських підприємств у 2016 році порівняно з 2010 роком. Зокрема, у 2016 році питома вага матеріальних витрат у структурі операційних витрат сільськогосподарських підприємств становила 84,1% (для порівняння: у 2010 році цей показник становив 77,5%) (рис. 7 та 8), що свідчить про підвищення рівня матеріаломісткості виробництва сільськогосподарської продукції у зв'язку зі здорожчанням вартості енергоносіїв та девальвацією національної грошової одиниці.

Занепокоєння викликає також зменшення питомої ваги витрат на оплату праці. Якщо у 2010 році питома вага витрат на оплату праці в структурі операційних витрат сільськогосподарських підприємств становила 7,7%, то у 2016 році – 3,7%. Такі тенденції свідчать про послаблення соціальної спрямованості сільськогосподарського виробництва у зв'язку з неможливістю забезпечувати прийнятний темп зростання заробітної плати працівників. Негативним моментом зрушень у структурі

операційних витрат у 2016 році порівняно з 2010 є також зменшення питомої ваги амортизації: у 2010 – 6%, а у 2016 – 4,3 %. Причинами зменшення питомої ваги витрат на оплату праці та амортизацію в структурі операційних витрат сільськогосподарських підприємств є непомірна ціна на енергоносії, що не дозволяє збільшувати фінансування оплати праці та нарощувати асигнування в модернізацію та реконструкцію основного капіталу сільськогосподарських підприємств.

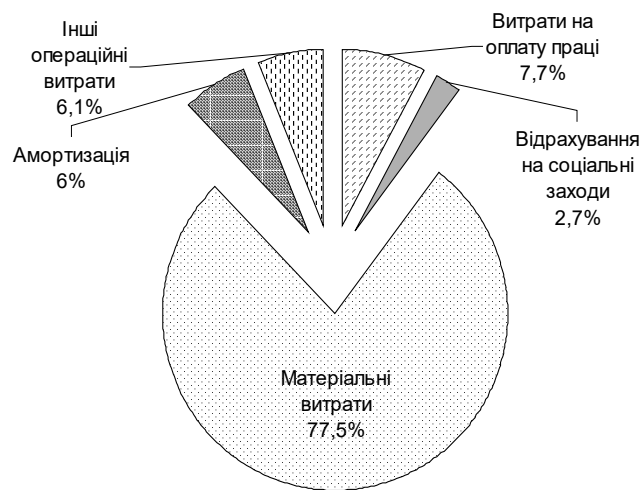

Рис. 7. Структура операційних витрат сільськогосподарських підприємств Волинської області у 2010 році (розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області)

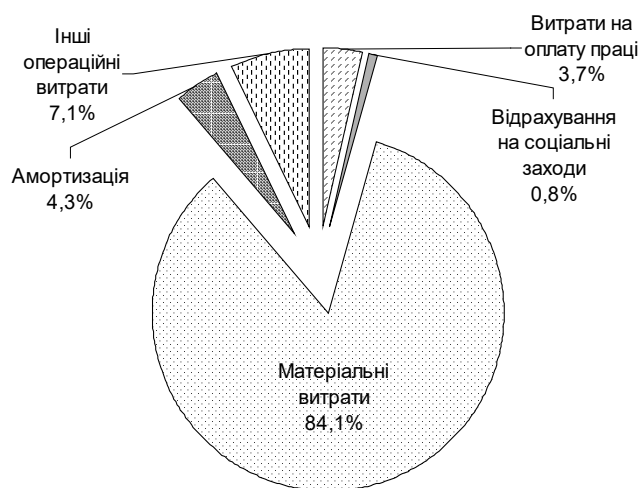

Рис. 8. Структура операційних витрат сільськогосподарських підприємств Волинської області у 2016 році (розраховано за даними Головного управління статистики у Волинській області)

Тобто в останні роки сільськогосподарські підприємства, діяльність яких відзначається високим рівнем автоматизації та механізації виробництва, поступово повертають втрачені в 90-х роках позиції на аграрному ринку. У 1990 році питома вага продукції сільського господарства, яка вироблялася сільськогосподарськими підприємствами, становила 59,2%, у 2000 році – 20,3%, у 2016 – 39,2 %.

Одним з основних пріоритетів розвитку аграрного сектору Волинської області є усунення структурних перегинів, які виникли внаслідок гіпертрофованого розвитку одних галузей та занепаду інших. Значною мірою поступове подолання таких явищ стане можливим за рахунок підвищення рівня комплексності розвитку базових ланок агропромислового виробництва. Мова йде про подолання негативного тренду в динаміці поголів'я ВРХ, що крім звуження ресурсної бази виробництва яловичини та телятини призводить до згортання бази органічних добрив. А це в кінцевому підсумку негативним чином відображається на якості продовольчого забезпечення та навколишнього природного середовища. Інституціональним підґрунтям поступового відновлення поголів'я великої рогатої худоби стане подальше нарощення прямої державної підтримки господарств населення, які у Волинській області залишаються основними виробниками сільськогосподарської продукції, адже саме тут сконцентрована лівова частка потенціалу тваринництва.

Вагомого значення набуває відновлення традиційної сільськогосподарської спеціалізації адміністративних районів, де в структурі сільськогосподарських угідь значну питому вагу займають осушені землі, які в останні роки піддалися природній ренатуралізації. Це сформулоало сприятливі передумови для відновлення потенціалу м'ясного скотарства. Виходячи з того, що найбільші площі ренатуралізованих осушених сільськогосподарських угідь концентруються у Поліській зоні (а саме там відсутні потужні центри інвестиційної активності), забезпечення належного рівня залучення фінансових ресурсів стане можливим за безпосередньої участі держави та територіальних громад шляхом реалізації угод державно-приватного партнерства.

Висновки. Аграрний сектор, як і раніше, залишається базовою ланкою господарського комплексу Волинської області. Глибокі стагнаційні процеси в сільськогосподарському виробництві, які мали місце в 90-х роках минулого століття, призвели до негативних зрушень у структурі аграрного сектору, зокрема катастрофічного скорочення потенціалу окремих видів тваринництва та відмови

від традиційної сільськогосподарської спеціалізації окремих адміністративних районів. Наявність структурних перегинів в аграрному секторі не дає повною мірою використати наявний агроресурсний потенціал для суттєвого нарощення продукції з високою доданою вартістю та підвищити дієвість впливу сільськогосподарських та переробно-харчових виробництв на соціально-економічний розвиток населених пунктів. З огляду на це саме комплексний розвиток аграрного сектору є основним стратегічним пріоритетом розвитку регіонального АПК у середньостроковій та довгостроковій перспективі. Основною складовою комплексного розвитку має стати поступове відновлення паритетності між рослинницькою та тваринницькою галузями, з одного боку, та між сільським господарством і переробно-харчовими виробництвами – з другого. Лише за таких умов вдасться перевести розвиток агропромислового виробництва на модель, яка забезпечуватиме своєчасне відтворення природно-ресурсного потенціалу при дотриманні екологічних індикаторів аграрного природокористування, визначених міжнародними природоохоронними конвенціями. Саме це є необхідною та достатньою умовою розширеного відтворення ресурсно-виробничого потенціалу АПК Волинської області у довгостроковій перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голян В.А., Савчук В.В., Андрощук І.І. Рационалізація природокористування в зоні осушення. Агросвіт. 2016. №12. С. 4–11.
2. Голян В.А., Фесіна Ю.Г., Кузьменко С.О. Реінжиніринг меліорованих земель у контексті ринкової трансформації та структурної перебудови аграрного сектора регіону. Агросвіт. 2017. №19-20. С. 3–12.
3. Заремба В.М., Мазурик С.М. Тенденції розвитку агропромислового комплексу регіону. Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. 2013. Вип. 19. № 3. С. 104–115.

4. Підвищення ефективності використання, відтворення і охорони земельних ресурсів регіону. К., Аграрна наука. 1998. 250 с.

5. Фесіна Ю.Г. Корпоративні моделі управління природними ресурсами сільського господарства – як інструменти «синьої економіки» та об'єкти регіонального бенчмаркінгу. Економічні науки. Серія : Регіональна економіка. 2014. Вип. 11. С. 243–253.

REFERENCES

1. Holyan V.A., Savchuk V.V., Androshchuk I.I. *Ratsionalizatsiya pryrodokorystuvannya v zoni osushennya* [Rationalization of natural resources in drainage zone]. Ahrosvit, 2016, no. 12, pp. 4-11 [in Ukrainian].
2. Holyan V.A., Fesina Yu.H., Kuz'menko S.O. *Reinzhynerynh meliorovanykh zemel' u konteksti rynkovoyi transformatsiyi ta strukturnoyi perebudovy ahrarnoho sektora rehionu* [Re-engineering of reclaimed lands in the context of market transformation and structural adjustment of the agrarian sector of the region]. Ahrosvit, 2017, no. 19-20, pp. 3-12 [in Ukrainian].
3. Zaremba V.M., Mazuryk S.M. *Tendentsiyi rozvytku ahropromyslovoho kompleksu rehionu* [Agro-industrial complex development trends of the region]. Problemy ratsional'noho vykorystannya sotsial'no-ekonomichnoho ta pryrodno-resursnoho potentsialu rehionu: finansova polityka ta investytsiyi, 2013, iss. 19, no. 3, pp. 104-115 [in Ukrainian].
4. *Pidvyshchennya efektyvnosti vykorystannya, vidtvorennya i okhorony zemel'nykh resursiv rehionu* [Enhancement of the efficiency of use, reproduction and protection of land resources of the region]. Kyiv, Ahrarna nauka, 1998, 250 p. [in Ukrainian].
5. Fesina Yu.H. *Korporatyvni modeli upravlinnya pryrodnyimi resursamy sil's'koho hospodarstva – yak instrumenty «syn'oyi ekonomiky» ta obyekty rehional'noho benchmarkinhu* [Corporate models of management of natural resources of agriculture as tools of the “blue economy” and objects of regional benchmarking]. Ekonomichni nauk, Seriya: Rehional'na ekonomika, 2014, no. 11, pp. 243-253 [in Ukrainian].